

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-12>
УДК 330.1:338.2

Ткаченко Т.П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2424-6123>

Tkachenko Tetiana

National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ

THEORETICAL AND CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES IN COMPETITIVE CONDITIONS

Метою дослідження виступає обґрунтування теоретико-концептуальних засад формування системи економічної безпеки підприємства в конкурентних умовах. Обґрунтовано, що система економічної безпеки підприємства передбачає забезпечення його захисту в процесі взаємодії із суб'єктами оточуючого середовища, а також виокремлення нових можливостей для розвитку підприємства в конкурентних умовах. Економічна безпека підприємства пов'язана з його конкурентоспроможністю. Одна із цілей системи економічної безпеки підприємства – це забезпечення розвитку та збереження конкурентної переваги, що дозволяє підприємству займати сильне становище на ринку, витримувати конкуренцію та привертати клієнтів. Економічна безпека підприємства передбачає його сталий розвиток, зокрема передбачає планування та реалізацію довгострокових стратегій, що дозволяють підприємству адаптуватися до змін в економічному середовищі, розвиватися та підвищувати свою ефективність, а також виокремити нові можливості діяльності. Встановлено, що формування системи економічної безпеки підприємства залежить від таких факторів: сфери діяльності підприємства, динамічності зовнішнього середовища та взаємодії з ним, розміру підприємства, наявності стратегій розвитку підприємства. Урахування цих умов сприяє ефективному формуванню системи економічної безпеки підприємства, забезпечуючи його стійкість та успішну діяльність підприємства в конкурентних умовах. Доведено, що основними функціональними завданнями системи економічної безпеки підприємств, які спрямовані на забезпечення його стійкості та успішної діяльності в умовах змінного середовища та загострення конкурентної боротьби, є: забезпечення високої фінансової ефективності роботи; забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання; досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його розумового потенціалу; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої та господарської діяльності на стан навколишнього середовища; захист усіх аспектів діяльності підприємства; забезпечення захисту комерційної таємниці; ефективна організація безпеки персоналу підприємства.

Ключові слова: економічна безпека, система економічної безпеки, конкурентні умови, формування системи економічної безпеки, конкуренція.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical and conceptual foundations of the formation of the economic security system of the enterprise in competitive conditions. It is substantiated that the system of economic security of the enterprise involves ensuring its protection in the process of interaction with the subjects of the surrounding environment, as well as identifying new opportunities for the development of the enterprise in competitive conditions. The economic security of the enterprise is related to its competitiveness. One of the goals of the enterprise's economic security system is to ensure the development and preservation of competitive advantage, which allows the enterprise to occupy a strong position in the market, withstand competition and attract customers. The economic security of the enterprise involves its sustainable development, in particular, it involves the planning and implementation of long-term strategies that allow the enterprise to adapt to changes in the economic environment, develop and increase its efficiency, as well as identify new business opportunities. It was established that the formation of the economic security system of the enterprise depends on the following factors: the sphere of activity of the enterprise, the dynamism of the external environment and interaction with it, the size of the enterprise, the presence of enterprise development strategies. Taking into account these conditions contributes to the effective formation of the economic security system of the enterprise, ensuring its stability and successful operation of the enterprise in competitive conditions. It has been proven that the main functional tasks of the economic security system of enterprises, which are aimed at ensuring its

stability and successful operation in the conditions of a changing environment and intensifying competition, are: ensuring high financial efficiency of work; ensuring technical independence and achieving high competitiveness of the technical potential of the enterprise; achieving a high level of staff qualification and mental potential; minimization of the destructive impact of the results of production and economic activity on the state of the environment; protection of all aspects of the enterprise's activity; ensuring the protection of commercial secrets; effective organization of the security of the company's personnel.

Key words: *economic security, system of economic security, competitive conditions, formation of the system of economic security, competition.*

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку економічних систем в умовах глобалізаційних викликів, що супроводжуються трансформаційними змінами, постіндустріальним розвитком, соціальною нестабільністю, загостренням конкуренції на ринку та іншими викликами все більше актуалізують питання стійкості функціонування економічних систем різних рівнів, у тому числі підприємств. Система економічної безпеки підприємства є важливим аспектом його діяльності в умовах загострення конкурентної боротьби. Вона визначається як здатність підприємства забезпечувати стійкий розвиток та захист своїх інтересів в умовах конкуренції та змін на ринку.

Підприємство повинно мати достатні фінансові резерви, щоб впоратися з несприятливими ситуаціями, такими як зниження попиту на продукцію, збільшення витрат, зміни в економічному середовищі тощо. Крім того, економічна безпека також пов'язана з раціональним використанням ресурсів підприємства, оптимізацією його бізнес-процесів та стратегічним плануванням. Система економічної безпеки підприємства передбачає забезпечення його захисту в процесі взаємодії із суб'єктами оточуючого середовища, а також виокремлення нових можливостей для розвитку підприємства в конкурентних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність безпековості при функціонуванні економічних систем розглядалися у працях: Вальраса М., Дебре Дж., Кейнса Дж., Маршалла А. Парето, В., Рікардо Д., Самуельсона П., Сміта А., Тінбергена Я. та ін.

У витоків теоретичного обґрунтування засад функціонування економічної безпеки підприємств стояли такі вчені, як: Мітчелл У. [1], Некар Д. [2], Торре Дж., [2], Удовіч Б. [3] та ін. Серед вітчизняних науковців, що займаються науково-практичними розробками проблематики економічної безпеки підприємств слід відмітити наробки: Ареф'євої О. [4], Бердар М., Ващенко Н., Вовк О. [5], Волкова С., Донець Л., Дмитренко В. [6], Живко З., Захарова О., Ілляшенко О., Керницького І., Козаченко Г., Ковальчук А. [7], Копитко М., Ляшенко О., Маслак О., Оніщенко М. [8], Ортинського В., Пілецької С. [4], Пригунова П., Романчика Т., Серебрякова Н., Скаковської С. [9], Тульчинської С. [11–12], Франчука В. та інших.

Отже, проблематика забезпечення ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємств у науковій спільноті обговорюється вже три-

вальної час, але, незважаючи на це питання, обґрунтування теоретико-концептуальних засад забезпечення формування ефективної системи економічної безпеки підприємств в конкурентних умовах залишається актуальним та потребує подальших наукових розвідок.

Оскільки система економічної безпеки підприємства допомагає підприємствам впоратися з різноманітними економічними викликами та забезпечити їх стійкість та успішну діяльність у сучасному бізнес-середовищі.

Метою дослідження виступає обґрунтування теоретико-концептуальних засад формування системи економічної безпеки підприємства в конкурентних умовах. Методологічним базисом дослідження виступає системний підхід, що дає можливість урахувати зв'язки, взаємодію складових системи та залежність її функціонування від змін оточуючого середовища.

Виклад основного матеріалу. Одна з головних цілей економічної безпеки підприємства – це забезпечення його фінансової стабільності, що включає здатність підприємства мати достатній дохід для покриття витрат, забезпечення своєчасного здійснення платежів та збереження достатнього фінансового резерву. Але, також важливим виступає виокремлення можливостей підприємства в конкурентних умовах для подальшого розвитку під впливом різноманітних факторів зовнішнього середовища підприємства.

Теоретичний базис системи економічної безпеки підприємства в конкурентних умовах представлено на рис. 1. Економічна безпека підприємства представляє собою систему, якій притаманні функції, такі як: контрольна, аналітична, превентивна, відновлювальна, інформаційна та захисна. Це дає можливість досягати функціональних цілей із урахуванням впливу специфічних особливостей, до яких слід віднести: особливості сфери функціонування підприємства, складність та специфіку внутрішніх процесів функціонування підприємства, динамічність змін та впливу зовнішнього середовища, стратегічне спрямування розвитку підприємства тощо. При цьому, система економічної безпеки підприємства дає можливість більш ефективно використовувати ресурси, убезпечити від можливих загроз розвитку підприємства, підвищити здатність до відтворення та стійкість розвитку в умовах конкуренції.

Економічна безпека підприємства передбачає виявлення, аналіз та зменшення різних ризиків, які можуть вплинути на його діяльність (фінансові, економічні,

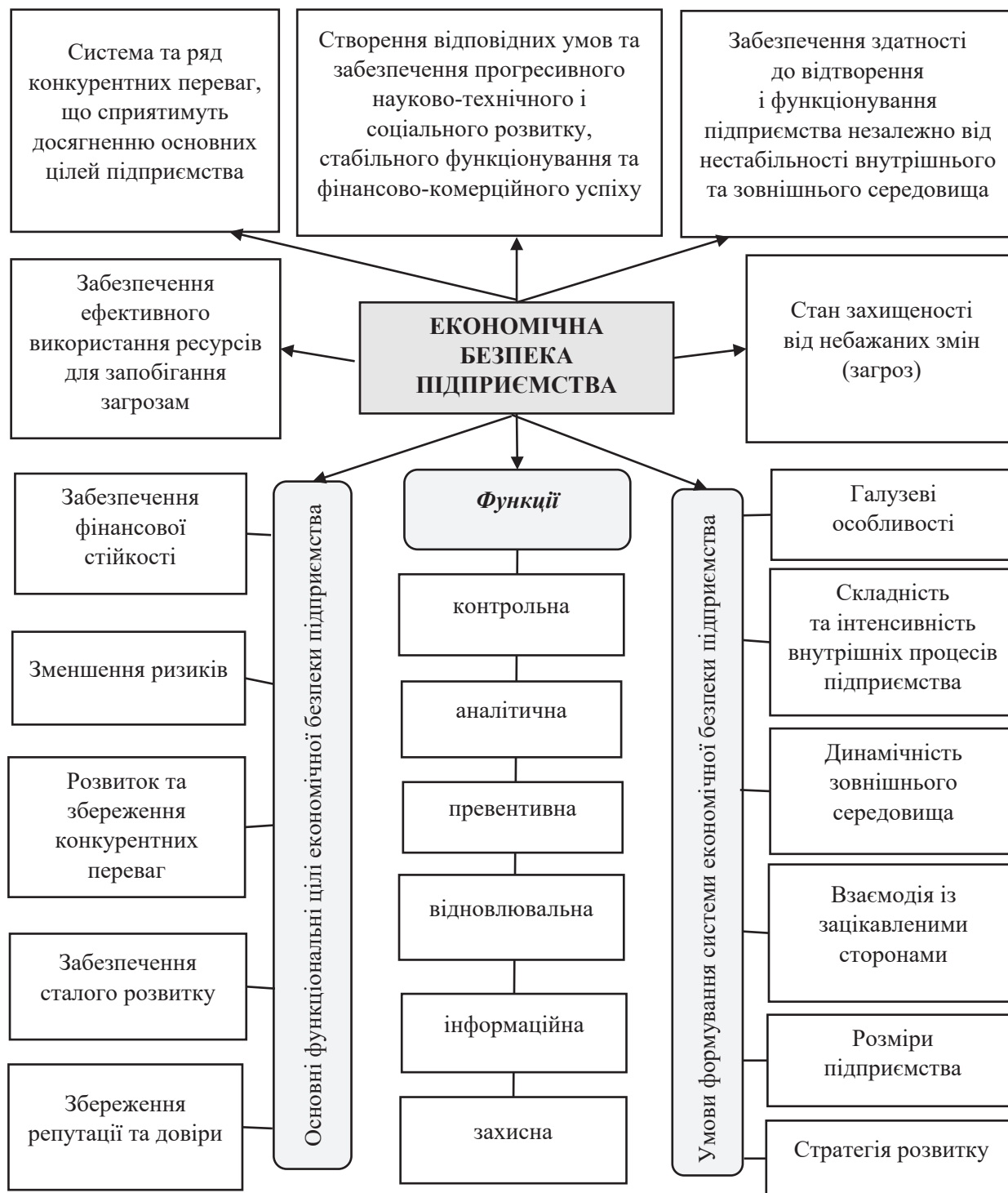

Рис. 1. Теоретичний базис особливостей формування системи економічної безпеки підприємства

Джерело: побудовано автором за використанням [5; 8; 10; 11]

оперативні, репутаційні, правові та інші). Метою є мінімізація можливих негативних наслідків ризиків та забезпечення стійкості підприємства. Також, економічна безпека підприємства пов'язана з його конкурентоспроможністю. Одна із цілей – це забезпечення розвитку та збереження конкурентної переваги, що дозволяє

підприємству займати сильне становище на ринку, витримувати конкуренцію та привертати клієнтів.

Функціонування економічної безпеки підприємства забезпечує його сталий розвиток, зокрема передбачає планування та реалізацію довгострокових стратегій, що дозволяють підприємству адаптувати-

ся до змін в економічному середовищі, розвиватися та збільшувати свою ефективність. Метою системи економічної безпеки є підтримання високого рівня довіри, який сприяє формуванню сталої клієнтської бази та підтримка репутації підприємства.

Основними функціональними завданнями системи економічної безпеки підприємств, які спрямовані на забезпечення його стійкості та успішної діяльності в умовах змінного середовища та загострення конкурентної боротьби, є [5, с. 123; 9, с. 189; 13, с. 57]:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства, що передбачає оптимізацію фінансових процесів, управління ризиками, збалансоване фінансове планування та забезпечення достатніх фінансових резервів;

- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання, що включає раціональне використання ресурсів, модернізацію технологій та обладнання, забезпечення якості продукції та відповідність стандартам якості;

- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його розумового потенціалу, що включає набір кваліфікованих спеціалістів, навчання та підвищення кваліфікації персоналу, розвиток командної роботи та створення сприятливих умов для самореалізації працівників;

- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої та господарської діяльності на стан навколишнього середовища, що охоплює впровадження екологічно чистих технологій, дотримання екологічних норм і стандартів, використання раціональних ресурсів та відновлюваної енергії;

- захист усіх аспектів діяльності підприємства, що включає захист від недобросовісної конкуренції, нелегальної діяльності, корупції, кіберзагроз, зловживання владою тощо.

- забезпечення захисту комерційної таємниці, інформаційного поля й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів підприємства та відділів організації (використання сучасних систем кібербезпеки, контроль доступу до інформації, захист від хакерських атак та неправомірного використання даних);

- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його майна і капіталу, а також комерційних інтересів (розробка безпекових процедур і політики, впровадження систем внутрішнього контролю, забезпечення безпеки праці та захисту від несанкціонованого доступу до активів підприємства).

Формування системи економічної безпеки підприємства залежить від таких факторів:

- по-перше, різні галузі мають свої особливості та виклики, які впливають на систему економічної безпеки підприємства. Наприклад, високотехнологічні галузі

можуть стикатися зі збільшеним ризиком кібератак, тоді як виробництво харчових продуктів може мати особливі вимоги щодо якості та безпеки продукції;

- по-друге, складність та інтенсивність внутрішніх процесів підприємства також мають значення. Наприклад, підприємство з великою кількістю постачальників та клієнтів може стикатися з більшим ризиком фінансових та логістичних проблем;

- по-третє, врахування динамічності зовнішнього середовища є ключовим фактором при формуванні системи економічної безпеки підприємства. Підприємство повинно бути гнучким, відкритим до інновацій та готовим до адаптації до змін щоб забезпечити свою економічну стійкість та безпеку;

- по-четверте, підприємства, які активно взаємодіють з зовнішніми суб'єктами, повинні враховувати ці взаємозв'язки при формуванні системи економічної безпеки;

- по-п'яте, розмір підприємства також має вплив на систему економічної безпеки. Великі підприємства можуть мати більше ресурсів для впровадження розширених заходів безпеки, але, водночас, можуть стикатися зі складнішими процесами координації та внутрішньою структурою;

- по-шосте, формування системи економічної безпеки вимагає розробки довгострокових стратегій розвитку підприємства, які повинні враховувати вплив зовнішнього середовища, конкурентну ситуацію та потреби ринку, а також, визначати напрямки розвитку та основні пріоритети.

Урахування цих умов сприяє ефективному формуванню системи економічної безпеки підприємства, забезпечуючи його стійкість та успішну діяльність підприємства в конкурентних умовах.

Висновки. Система економічної безпеки підприємства є важливим елементом його успішного функціонування в умовах зростаючої конкуренції та змін в економічному середовищі. Забезпечення економічної безпеки дозволяє підприємствам зберегти конкурентоспроможність, стійкість та здатність до життєдіяльності, а також ефективно впоратися з ризиками та несприятливими факторами. Економічна безпека підприємства включає фінансову стабільність, стійкість та здатність до життєдіяльності в умовах економічних ризиків і небезпечних факторів.

Доведено, що функціоналами системи економічної безпеки підприємств виступає: забезпечення високої фінансової ефективності роботи; захист комерційної таємниці та інформаційного поля підприємства, технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності; досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та організація безпеки персоналу підприємства; мінімізація руйнівного впливу результатів виробничої та господарської діяльності на стан навколишнього середовища.

ща; забезпечення й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи підрозділів підприємства; захист усіх аспектів діяльності підприємства, що включає захист від недобросовісної конкуренції, нелегальної діяльності, корупції, кіберзагроз, зловживання владою тощо. У свою чергу, виконання контролюючої, аналітичної, превентивної,

відтворювальної, інформаційної та захисної функцій системи економічної безпеки дає можливість забезпечити стійкість економічного розвитку підприємства в конкурентних умовах.

Подальших досліджень вимагають питання обґрунтування принципів системи економічної безпеки підприємств в умовах конкуренції.

Список літератури:

1. Mitchell W.C. What Happens during business cycles. New-York, 1951. 386 p.
2. Torre De la J. and Neckar D. Forecasting political risks for international operations. *International Journal of Forecasting*. 1988. Vol. 4. P. 222–224.
3. Bostjan U. Economic security: large and small states in enlarged European Union. Centre of International Relations; University of Ljubljana. URL: <http://www.attac.org/en/groups/centre-andperiphery-abolition-neocolonialism-working-group/bostjan-udovic-economic> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Ареф'єва О.В., Пилецька С.Т., Кравчук Н.М. Адаптивне управління фінансовою стійкістю підприємства при забезпеченні його економічної безпеки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1(75). Ч. 1. С. 80–90.
5. Вовк О.М. Управління розвитком системи економічної безпеки підприємства: теоретичне забезпечення. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 6 (11). С. 120–124.
6. Дмитренко В.І. Система економічної безпеки підприємств будівельної галузі. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 4 (56). С. 156–164.
7. Ковальчук А.М. Управлінські аспекти оцінювання економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційної економіки. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2020. № 4 (72). С. 211–218
8. Оніщенко М.Л., Дутченко О.О., Шпітцглюз С.О. Економічна безпека як умова ефективного функціонування підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 1. С. 36–42.
9. Скаковська С.С., Савіна Н.Б., Грещак М.Ю. Аспекти формування системи економічної безпеки підприємства. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2022. Вип. 4(100). С. 186–196.
10. Смерічевський С. Ф. Особливості застосування концепції адаптивного управління при забезпеченні економічної безпеки підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2199/2125> (дата звернення: 13.03.2023).
11. Тульчинська С., Солосіч О., Чорній В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 9. С. 54–58.
12. Тульчинська С.О., Солосіч О.С. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 54–59.

References:

1. Mitchell W.C. (1951) What Happens during business cycles. New-York.
2. Torre De la J. and Neckar D. (1988) Forecasting political risks for international operations. *International Journal of Forecasting*, vol. 4, pp. 222–224.
3. Bostjan U. Economic security: Large and small states in enlarged European Union. Centre of International Relations; University of Ljubljana. Available at: <http://www.attac.org/en/groups/centre-andperiphery-abolition-neocolonialism-working-group/bostjan-udovic-economic> (accessed April 29, 2023).
4. Arefieva O.V., Piletska, S.T. and Kravchuk N.M. (2020) Adaptive management of the financial stability of the enterprise while ensuring its economic security. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 1, no. 75, pp. 80–90.
5. Vovk O.M. (2018) Management of the development of the economic security system of the enterprise: theoretical support. *Pryazovskiyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 6, no. 11, pp. 120–124.
6. Dmytrenko V.I. (2019) System of economic security of construction industry enterprises. *Vcheni zapysky Univer-sytetu "KROK"*, vol. 4, no. 56, pp. 156–164.
7. Kovalchuk A.M. (2020) Managerial aspects of assessing the economic security of an enterprise in the conditions of a transformational economy. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniki*, vol. 4, no. 72, pp. 211–218.
8. Onishchenko M.L., Dutchenko O.O. and Shpitshluz S.O. (2019) Economic security as conditions for the effective functioning of the enterprise. *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, vol. 1, pp. 36–42.
9. Skakovska S.S., Savina N.B. and Hreshchak M.Yu. (2022) Aspects of the formation of the economic security system of the enterprise. *Visnyk NUVHP. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 4, no. 100, pp. 186–196.
10. Smerichevskiy S.F. (2023) Peculiarities of applying the concept of adaptive management in ensuring the economic security of enterprises. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 48. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2199/2125> (accessed April 13, 2023).
11. Tulchynska, S., Solosich O. and Chornii V. (2021) The influence of digitalization of management processes on the system of ensuring the economic security of the enterprise. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 54–58.
12. Tulchynska S.O., Solosich O.S. (2019) Actual problems of increasing the profitability of utility enterprises as a factor of economic security. *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 54–59.